

В. Є. КУРИЛЯК,
доцент, доктор економічних наук,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Івано-Франківського інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету
(Івано-Франківськ),
Є. В. САВЕЛЬЄВ,
Заслужений діяч науки і техніки України,
професор, доктор економічних наук,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Тернопільського національного економічного університету
(Тернопіль)

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Розглянуто напрями реформування економіки України в контексті глобальних процесів розвитку світової економіки. Досліджено формування економічної моделі країни на основі переорієнтації олігархічної системи на інноваційний тип з інверсією економічних імперативів у соціальні. Показано, що структурну модернізацію варто здійснювати на ідеях "наднової економіки".

Ключові слова: глобалізація, інновації, наддержавне управління, нова економіка, олігархічна модель економіки, соціально-економічні виклики, українська модернізація.

The directions of reformation of Ukraine's economy are considered in the context of the global processes of development in the world economy. The formation of an economic model of the country is studied on the basis of the reorientation of the oligarchical system to that of the innovative type with the inversion of economic imperatives into social ones. It is shown that the structural modernization should be performed with the use of the ideas of "supernew economy."

Keywords: globalization, innovations, supergovernmental management, new economy, oligarchical model of economy, socio-economic challenges, Ukrainian modernization.

Україна в системі руху світової економіки до нового соціально-економічного устрою

Світова економіка на сучасному етапі розвитку поступово перетворюється в органічно інтегровану систему національних економік через їх макро-, мезо-, мікроінститути та інституції. Зрештою, вона виростає у складний моноорганізм із класичними системними якостями, серед яких виняткового значення набувають здатність до саморозвитку, управління внутрішніми організаціями та взаємозв'язками. Усе це зумовлює необхідність усвідомлення односторонності домінуючих підходів до економічного розвитку як ізольованих національних систем, а не підсистем міжнародної економіки. Події у світовій економіці більшою чи меншою мірою нагадують дорожній рух, де одним видам транспорту дозволено лівосторонній напрямок, а іншим — право- або двосторонній. Саме така аналогія є правомірною відповідно до чинного економічного порядку з функціонуванням конвертованих

і неконвертованих валют, існуванням різних правил формування політики національного боргу, використанням неоднозначних юридичних норм регулювання дефіциту та профіциту бюджету, розшаруванням доходів, відсутністю надійних методів управління ліквідністю та кредитоспроможністю, тощо.

Аналізуючи глобальні симетричні й асиметричні процеси у світовій економіці, не можна ставити завдання пошуку єдиного універсального механізму функціонування всіх підсистем світової економіки національного статусу. Слід виявити закономірності, за якими господарство кожної держави стає природною частиною єдиного організму — існування людської спільноти як *homo sapiens*. З огляду на це, кінцевою метою економічного розвитку не повинно бути отримання прибутку як засобу особистого накопичення мізерною частиною населення світу. У найширшому розумінні можна прийняти ідею А. Гальчинського, згідно з якою “визначальним масштабом розвитку (“мірою всіх речей”) є людина. Йдеться про систему морально-етичних цінностей та цілей, які відповідають фундаментальній логіці загальноцивілізаційної еволюції, принципам нової епохи, що утверджується”¹. Проте, на наш погляд, у доступній для огляду перспективі не можна відкидати формулу “задоволення матеріальних і духовних потреб людства”, хоча вона повинна вписуватись у “систему морально-етичних цінностей і цілей”, які формуються випереджальними порівняно із світовим економічним прогресом темпами.

За дослідженнями ЮНІСЕФ, 20% населення світу з найвищими доходами отримують 70% сукупного світового доходу порівняно з 2% світового доходу, що припадають на 20% найбіднішого населення, якщо оцінювати виходячи з валютних курсів ПКС. Розрахунки за ринковими валютними курсами свідчать, що насправді розрив між багатими і бідними є ще більшим: 20% найбагатшого населення отримують 83% світового доходу, а 20% найбіднішого — тільки 1%. При цьому на тенденцію до скорочення розриву між ними не можна покладати особливих надій, оскільки за нинішніх його темпів найбідніший мільярд зможе досягти частки у 10% глобального доходу тільки через 800 років². На фоні загальносвітових явищ у найрозвинутішій країні (США) після 1980 р. 1% найбагатших американців стали ще багатшими на 300%, а зростання доходів американської сім’ї становило всього 40% (у зв’язку з активнішим виходом жінок на ринок праці). Середні ж доходи чоловіків за останні 30 років зовсім не збільшилися³. В Україні у 2010 р. 53,7% працюючих мали середню заробітну плату, меншу від 2000 грн.⁴ Цей тренд визначено Дж. Плєндєром як такий, за якого “у сучасній економіці існують 2 смуги: швидкісна — для надто багатих і заблокована — для решти”⁵.

Тенденції та суперечності, які склались у світовій економіці, свідчать про те, що вже практично визріла і загострилась актуальність формування нового соціально-економічного устрою, який повинен відповідати викликам сучасності, особливо сприяти усуненню різноманітних форм нерівності, розвитку середнього класу

¹ Гальчинський А. За межами капіталізму. “Економіка України” № 9, 2011, с. 14.

² Див.: Ortiz I., Cummins M. Global Inequality: Beyond the Bottom Billion — A Rapid Review of Income Distribution in 141 Countries. New York. United Nations Children’s Fund (UNICEF). April 2011, p. 11 (http://www.unicef.org/socialpolicy/files/Global_Inequality_REVISED_-_5_July.pdf).

³ Див.: Критика чистого капіталізму (<http://www.inosmi.ru/usa/20120127/184121973-print.html>).

⁴ Розраховано за: Соціальні індикатори рівня життя населення. Статистичний збірник. К., Державна служба статистики України, 2011, с. 18.

⁵ Див.: Plender J. Capitalism in crisis: The code that forms a bar to harmony. “Financial Times” January 9, 2012.

та доступу до обмежених сировинних ресурсів. Власне кажучи, вони завжди давалися взнаки і в попередньому розвитку, але сьогодні це відбувається досить швидко і лавиноподібно. Як зазначається у висновках доповіді експертів Всесвітнього економічного форуму в Давосі “Глобальні ризики – 2012”, “будучи основними темами публічних дебатів за останні роки, хронічні дисбаланси та серйозні диспропорції в доходах у поточному році стали двома головними економічними ризиками, що проявляються протягом десяти років”⁶. З цим безпосередньо пов’язана необхідність пошуку формули подолання бідності як явища матеріального розшарування, яка не повинна мати місце у світовій економіці на етапі пост-індустріального розвитку.

Формування “архітектури” світової економіки – це результат творчого змагання між національними, політичними, соціальними, релігійними, етнічними та іншими групами населення в межах окремих країн і людського суспільства у цілому. Сьогодні, за аналогією з початком ХХ ст., завдання полягає, насамперед, у знаходженні відповідної соціально-економічної моделі розвитку. Якщо раніше ця проблема зводилася до однієї альтернативи – капіталізм чи соціалізм (комунізм), то для ХХІ ст. вона істотно ускладнилася. Незалежно від офіційних доктрин реально світова економіка набула загальної ринкової форми, в рамках якої уряди різних країн відпрацьовують концепцію соціальної орієнтації⁷.

Незважаючи на високі результати американської, європейських і японської соціально-економічних моделей, вони автоматично не переносяться і не можуть переноситися на інші країни. Національні реформатори уважно аналізують ефекти таких моделей, які сьогодні відпрацьовують інші більш-менш успішні країни. У країнах з ринками, що розвиваються, значною популярністю користуються також китайська, індійська, сінгапурська і турецька моделі. Багато африканських країн не без успіху використовують ідеї індійської моделі в галузі інформаційних технологій. Саме їй віддають перевагу в Гані, Кенії, Мозамбіку, Нігерії, Сенегалі, Руанді, Танзанії, на Мадагаскарі. Світовий банк популяризує бразильську систему зумовлених грошових трансфертів, яка виявилась інноваційною у залученні дітей до школи, зниженні дитячої та материнської смертності, а також у боротьбі з бідністю без втрат для бюджету⁸. У цій системі умовами отримання допомоги по бідності, крім низьких доходів сім’ї, є проходження дітьми обов’язкового медичного огляду та вакцинації, відвідування ними школи. Допомога може виражатися в наданні стипендій на здобуття освіти у престижних федеральних і приватних університетах талановитим вихідцям з бідних сімей. Значною популярністю у великих містах багатьох країн користується колумбійська система громадського транспорту “TransMilenio” з швидкісними автобусними лініями, велодоріжками, бібліотеками, школами, спортивними майданчиками, за що мер міста Боготи отримав “Золотого Лева” – вищу нагороду Венеціанської архітектурної бієнале.

⁶ Див.: Global Risks 2012: Seventh Edition. World Economic Forum. An Initiative of the Risk Response Network. Cologny/Geneva Switzerland, 2012.

⁷ Найвідомішою є концепція соціально-ринкової економіки Німеччини, хоча сьогодні ставиться питання (як його формулює керівництво Світового банку) про “нову світову економіку” з потенціалом стійкого і “зеленого” зростання, змінами на краще в суспільстві, посиленням соціальної згуртованості, новим соціальним договором і соціальною підзвітністю (див.: Beyond Aid. Speech by World Bank Group President Robert B. Zoellick (<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:23000133~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html>)).

⁸ Див.: Васильєв С. Модернизация Бразилии: эпоха двух президентов (<http://www.polit.ru/article/2010/11/15/brasil>).

Порівняння домінуючих тенденцій XX і XXI ст. свідчить про інверсію соціального й економічного – соціальне виходить на перший план, підпорядковуючи своїм імперативам економічне. З огляду на такі світові тенденції, для України немає іншого шляху, крім орієнтації реформ на побудову нової економіки у її традиційному та сучасному загальнонауковому розумінні. Завдання має бути ще ширшим – українська модель повинна відображати національні особливості в етнічному, історичному, ресурсному та геополітичному сенсі. Саме на такій методологічній основі можна визначити шляхи, здатні реально забезпечити входження України до кола країн-лідерів, про що небезпідставно мріють і політики, і пересічні громадяни.

Сьогодні майже аксіомою стало те, що головні конкурентні переваги України сконцентровано переважно в агропромисловій, транспортній та освітній сферах. Проте, як свідчить практика, самого факту визнання цього вже недостатньо. Завдання полягає в тому, щоб зорієнтувати реформи і ресурсний потенціал на використання цих конкурентних переваг. Водночас на їх основі як завдання-мінімум слід розробити механізм прориву в лідери світової економіки у зазначених напрямках. Важливою складовою цього механізму повинна стати наближена до європейського рівня оплата праці.

Українська модернізація: з чого починати?

Ретроспективний погляд на зроблене і не зроблене за 20 років незалежності України дає достатньо підстав стверджувати, що економіка країни перебуває на початковому етапі створення власної моделі “ривку навздогін”. Зрештою, треба вирішити, з чого почати. Безперечно, для цього слід урахувати не тільки досягнення традиційних лідерів світової економіки, але й корисний досвід перетворень у нових індустріальних країнах. Досить повчальним є те, що їх реформатори розпочинали з відкритого визнання відсталості та рішучої відмови від попередніх моделей, які виявилися неспроможними забезпечити розвиток у нових умовах. Претензіям на статус “великої держави” та амбіціям окремих прошарків населення протиставлялася гостра критика всього того, з чим треба було розпрощатись.

Прикладом може слугувати Матахтир бін Мохамед, який 22 роки займав посаду прем’єр-міністра Малайзії. У його книзі “Малайська дилема”, написаній у період, коли він тимчасово відійшов від активної політичної діяльності, дана критична оцінка людським якостям малайців. Зокрема, в ній відкрито говориться про їхню лінь, інертність, звичку покладатися на долю, замкнутість і небажання навчатися, тобто про те, що заважає їм стати успішними, з чого напрошувався висновок, що малайці повинні змінити себе. Це говорить про те, що реформатори повинні бути готовими йти всупереч течіям, які не сприяють модернізації.

Українська модернізація у своїй першооснові має “гамлетівську” проблему: “бути чи не бути”. Незважаючи на те, що країна протягом 20 років незалежності на руїнах планової економіки будувала національний варіант олігархічного устрою господарства, він, треба визнати, не став фундаментом для “українського дива”. За цієї моделі істотно гальмується потенціал підойм конкуренції, держава не наближається до рівня світових лідерів. Контролюючи цілі галузі, олігархи не зацікавлені у міжгалузевому русі капіталу та структурних змінах, оскільки примножують свої статки через канали політичної ренти за допомогою свого впливу на державні інституції та зрошення з ними. Головною рисою олігархічної економіки є домінування корупції у тісних (що часто приймають форму партнер-

ських) відносинах між економічною й адміністративно-політичною “елітами”. При цьому від приватизації відсторонене і вже давно не бере участі населення країни і не задіяний іноземний капітал.

Проте основним недоліком олігархічної моделі економіки є вкрай низький рівень інноваційної (поза соціальної) складової зростання. Як свідчать численні дослідження, в останні 20 років попит на інновації з боку українських підприємств залишається надто низьким, він не відповідає потребам сталого економічного розвитку, і цю тенденцію не змогли переломити навіть кризові явища⁹. Її результатом є те, що сьогодні частка промислових підприємств, на яких впроваджуються інновації, становить 10%, тоді як у розвинутих економіках нормою вважається 60–80%¹⁰. Зрештою, Україна “має те, що має” – швидкозростаючу примітивізацію національної економіки¹¹.

Інноваційний напрям економічних реформ для країн з перехідною економікою у регіоні Європи та Центральної Азії визнано Світовим банком каталізатором поживлення економіки та найважливішою складовою її зростання. Основою такого підходу є високі якість освіти та рівень розвитку фундаментальних наук, завдяки чому безперспективні галузі можуть перетворюватися в економічно успішні та утворюватися нові. Інноваційні напрями діставатимуть підтримку Світового банку, для чого створено Департамент з глобальної практики у сфері інновацій, технологій і підприємництва¹².

Формування інноваційно орієнтованої національної моделі України потребує великих інтервенцій для реалізації існуючого потенціалу з боку як держави, так і приватного сектору. З огляду на можливості й стан розвитку економіки України, при визначенні напрямів розробки національної політики сприяння інноваційним структурним зрушенням та їх стимулювання за основу варто взяти науково-практичні рекомендації Світового банку, підготовлені за підсумками десятирічної аналітичної та практичної роботи з метою забезпечення глобальної конкурентоспроможності країн, що реформуються¹³. На сучасному етапі вона повинна включати щонайменше 4 підходи.

По-перше, національну інноваційну модель треба формувати як систему, глибоко інтегровану у світове науково-технічне співтовариство, особливо у сфері винаходів і НДДКР. Тільки завдяки цьому можна забезпечити відповідний рівень глобальної конкурентоспроможності вітчизняних науковців і практикуючої інтелігенції, які потребують, насамперед, сприяння в отриманні міжнародної патентної підтримки, перш ніж вони розпочнуть переговори із своїми західними співавторами щодо прав власності. Сьогодні, з урахуванням підвищення активності в поданні заявок на винаходи за національною процедурою, актуальність даного напрямку посилюється. Так, за інформацією Міністерства освіти і науки, молоді та

⁹ Див.: Ротар А. В. Статистико-економічна оцінка стану інноваційної діяльності у промисловості. “Статистика України” № 3, 2010, с. 52–57.

¹⁰ Див.: Федулова Л. І. Інноваційна економіка. Підручник. К., “Либідь”, 2006, с. 29.

¹¹ Див.: Єщенко П., Арсеєнко А. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні. “Економіка України” № 1, 2012, с. 46.

¹² Див.: Igniting Innovation, opening remarks by Gerardo Corrochano (<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:23020486~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html>).

¹³ Див.: Harnessing Quality for Global Competitiveness in Eastern Europe and Central Asia. J-L Racine, Editor. The World Bank. 2011 (http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/05/18/000386194_20110518053843/Rendered/INDEX/618960PUB0Harn000public00BOX358355B.txt).

спорту України, у 2011 р. порівняно з 2010 р. кількість заявок від національних заявників зросла на 4%, з них 131 подано для патентування винаходів за процедурою РСТ (Patent Cooperation Treaty) в іноземних державах, що є вищим від показника минулого року на 35%. У 2011 р. з боку національних заявників (юридичних осіб) подано понад 8,1 тис. заявок на винаходи і корисні моделі, що перевищило рівень попереднього року. З 1992 по 2011 р. видано патентів: 101955 – на винаходи, 66410 – на корисні моделі, 22618 – на промислові зразки; свідоцтв: 150077 – на знаки для товарів і послуг, 11 – на топографії ІМС (інтегральних мікросхем), 18 – на право користування зареєстрованим найменуванням місця походження товару, а також 16 реєстрацій найменувань місця походження товару ¹⁴.

Таблиця 1

**Організації (за секторами діяльності),
які виконують наукові та науково-технічні роботи ***

(од.)

Сектор діяльності	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Усього.....	1510	1452	1404	1378	1340	1303
Державний.....	501	511	496	496	499	514
Підприємницький.....	837	767	729	698	658	610
Вищої освіти.....	172	173	178	182	181	178
Приватний неприбутковий.....	–	1	1	2	2	1

* Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К., ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2011, с. 10.

По-друге, Україні дуже потрібна реформа, спрямована на відродження мережі науково-дослідних і дослідно-конструкторських інститутів університетського, академічного, галузевого та фірмового рівнів. Зрозуміло, що вони повинні мати таку тематичну спеціалізацію і досягти такої результативності у своїй роботі, щоб забезпечувати комерційну привабливість для бізнесу. Проте, як свідчить таблиця 1, в Україні скорочується кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи. При цьому спостерігається істотне відставання від країн ЄС за показником зайнятості персоналу у цій сфері. За даними Євростату, у 2008 р. кількість виконавців наукових і науково-технічних робіт у розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення у країнах ЄС становила 16,4, а дослідників – 10,1; в Україні ці показники дорівнювали, відповідно, 5,8 і 3,7. При цьому за 2005–2010 рр. їх динаміка в Україні була спадною: чисельність виконавців наукових і науково-технічних робіт зменшилася з 6,7 працівників на 1000 осіб населення у 2005 р. до 5,7 у 2010 р., а дослідників – відповідно, 4,1 і 3,6 ¹⁵.

По-третє, в механізмі економічного розвитку країни має бути посилене використання таких інструментів фінансової підтримки, як гранти, кредити і венчурний капітал. Їх треба доповнювати системою непрямих економічних стимулів, серед яких В. Семиноженко справедливо виділяє податкові та амортизаційні пільги, відстрочене оподаткування, пільгове кредитування ¹⁶. Мало того, фінансові джерела підтримки інновацій повинні бути максимально доступними і наближеними до креативних організацій – "центрів виробництва науково-технічних ідей". У зв'язку з цим хотілося б звернутися до європейського досвіду. Як приклад наведемо

¹⁴ Див.: В Україні зростає патентна активність заявників (<http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/7880-v-ukrajini-zrostaє-patentna-aktivnist-zayavnikov>).

¹⁵ Див.: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К., 2011, с. 178.

¹⁶ Див.: Се м и н о ж е н к о В. За три кроки до мети. "Дзеркало тижня" від 20 травня 2011 р.

Університет у Лодзі, з яким наші кафедри проводять спільні дослідження за грандом Сьомої рамкової програми ЄС. При університеті сформовано “Інноваційний центр — акселератор технологій”, для діяльності якого Європейською комісією виділено 8,5 млн. злотих, з них до 200 тис. — на створення інноваційних фірм студентами і працівниками під їх ідеї та бізнес-плани, які отримали позитивну оцінку експертів фонду. Кошти, внесені фондом у інноваційну фірму, залишаються в його власності як частка в статутному фонді. З часом за умови успішної реалізації проекту вона може бути продана іншим засновникам фірми або ж на ринку, що становить основу філософії розширеного відтворення діяльності Центру. Отже, фінансові підйоми можуть і повинні бути істотно розгалуженими і відповідати багатоваріантності індивідуальної та колективної творчої діяльності.

По-четверте, інноваційна складова української економіки потребує розробки масштабної програми створення привабливого інвестиційного клімату. З огляду на те, що вона включає як економічні, так і неекономічні аспекти, цей елемент слід вважати найважливішим і найскладнішим, оскільки він потребує оновленої та злагодженої діяльності економічних і силових структур. Отже, для досягнення привабливості економіки необхідними є кардинальні централізовані рішення, а в умовах України — особлива політична воля щодо їх виконання. Реформатори повинні усвідомити, що тільки “наявність ефективної політичної системи і структури інститутів (ефективних стимулів) автоматично приводить до економічного зростання”¹⁷.

Формування нового світового економічного порядку та Україна

Будь-яка економічна модель розвитку України повинна містити рішення щодо її інтеграції у міжнародні ринки та світоцивілізаційні процеси. Сучасна епоха великих історичних змін — це час “тектонічних зрушень”, коли країни, що розвиваються, мають вищі (як правило, у декілька разів) темпи зростання економіки, ніж розвинуті (табл. 2). По суті, вони перетворились у рухому силу світового економічного розвитку. Якщо у 90-х роках ХХ ст. на ці країни припадало майже 20% світового обсягу інвестицій, то сьогодні — вже 45%.

Поступовий перехід світової економіки на новий економічний порядок у посткризовому періоді характеризується зміною механізмів, гравців і динаміки, які виникли після завершення холодної війни. Україна у цих процесах посідає особливе місце. Інвестиції, що надходять з України, за кордоном часто не є ефективними і з самого початку мають тіньовий характер — вони виводяться з метою приховування та повертаються вже як іноземні для здійснення корупційних і тіньових операцій. Так, станом на 31 грудня 2011 р. при 49362,3 млн. дол. ПП, вкладених з початку інвестування в економіку України, 14252,5 млн. (28,9%) надійшли з Кіпру та Віргінських островів¹⁸. Водночас переважна частка (91,9%) прямих інвестицій з України направлена на Кіпр¹⁹. При цьому варто зазначити, що всередині країни іноземні інвестори орієнтуються здебільшого на сферу фінансової діяльності, для якої характерна прозорість та в яку на початок 2012 р. внесено 33,1% акціонерного капіталу²⁰.

¹⁷ Див.: Еггерссон Т. Знання и теория институциональных изменений. “Вопросы экономики” № 7, 2011, с. 5.

¹⁸ Див.: http://www.ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/zd/ivu/ivu_u/ivu0411.html.

¹⁹ Див.: там же.

²⁰ Див.: Осауленко О. Г. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2011 році (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

Таблиця 2

Темпи зростання світового обсягу виробництва *

Країна	Середні показники										Прогноз		
	1994–2003 рр.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2017 р.	2017 р.
Увесь світ.....	3,4	4,9	4,5	5,2	5,4	2,8	-0,6	-5,3	3,9	3,5	4,1	4,7	4,7
Країни з розвинутою економікою	2,8	3,1	2,6	3,0	2,8	0,0	-3,6	-3,2	1,6	1,4	2,0	2,7	2,7
Країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються.....	4,4	7,5	7,3	8,2	8,7	6,0	2,8	7,5	6,2	5,7	6,0	6,3	6,3

* Складено за: World Economic Outlook (WEO). Statistical Appendix. "International Monetary Fund" April 2012, p. 46 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/pdf/statapp.pdf>).

При розробці та реалізації економічної політики мають враховуватися новітні тенденції розвитку міжнародних інвестиційних потоків. Нині ці тенденції виражаються у формуванні складних фінансових вузлів, які пов'язані з появою сильних регіональних центрів і країн-лідерів. Ідеться про зміцнення позицій США і країн ЄС на Заході, Росії та Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) – у Центральній Азії та на Близькому Сході, Китаю та Індії – на Сході, тобто про формування нової фінансової архітектури світу, яка, по суті, вперше стає по-справжньому глобальною і багатополлярною. Вже сьогодні можна з високою ймовірністю прогнозувати, що в цих умовах у певних центрах створюватиметься надлишок коштів, який використовуватиметься на захист від економічних і фінансових потрясінь та валютних криз. Проте цей надлишок матиме вигляд не інвестицій у країни з дефіцитом фінансових ресурсів, а використовуватиметься для забезпечення лідерства у нових центрах. Канали руху капіталу розширюватимуться у напрямках формування конкурентоспроможних наукового і людського ресурсів; стимулювання населення до оволодіння маркетинговими навичками і до творчості; розосередження виробництва енергії Інтернету і інформаційних технологій наступних поколінь (на зразок суцільної комп'ютеризації та "Інтернет-речей"); розробки джерел чистої води і, зрештою, привласнення ресурсів за кордоном (особливо сировинних та земельних); пошуку залежних партнерів у стратегічних регіонах.

З огляду на тенденції, що зароджуються і поширюються у світовій економіці, перед Україною постає важливе завдання – заохочувати бізнес інвестувати у створення національних виробництв і сфер послуг з високим рівнем доданої вартості, здатних стати лідерами або центрами на світовому ринку. Це вимагатиме реформ з відділення бізнесу від політики, які не давали б жодного шансу корупційним схемам, гарантуючи безпеку національним товаровиробникам і підприємцям, вільним від подвійних стандартів. При цьому треба враховувати, що попит на лідерство у майбутньому не тільки не зменшиться, а ще більше зросте. Отже, за нової політики з'явиться багато напрямів, за якими можна крок за кроком рухатися хоча б у першу двадцятку, а то й десятку економічних лідерів. Для "стрибків" до нових сфер необхідні достатня гнучкість резерву робочої

сили та урядова сприйнятливості до інновацій у бізнесі, розвинута до рівня ви-
няткової компетентності в стимулюванні інновацій і заохочень чиновників до
творчого підходу.

Не буде зайвим додати, що реформатори (бюрократична еліта) повинні перши-
ми відмовитися або від доходів від паралельної підприємницької діяльності, або,
навіпаки, від урядування, скасувати недоторканність, ввести систему підзвітності
та прозорості державних службовців вищого рангу згідно з доходами і витратами
(у тому числі членів сім'ї), забезпечити реальну конкуренцію у сфері управління,
розробити "кодекс честі" високопосадовця і механізм усунення від влади на час
розслідування звинувачень у його недотриманні та звільнення у разі доведення
факту порушення. На порядку денному – створення в ім'я майбутнього процвітан-
ня держави системи, яка не дозволить політикам дотримуватися філософії "влас-
ності на країну" як джерела свого комфорту. "Компенсацією" для них стане ство-
рення нового іміджу України на світовій арені як сучасної правової держави,
відкритої для бізнесу за цивілізованими (і ніяк інакше) нормами.

Виокремлюючи наявність широкого кола глобальних тенденцій, які відкри-
вають великі можливості для України, треба усвідомлювати, що вона є країною із
симптомами перманентної кризи, вихід з якої здійснюється за рецептами, випро-
буваними у "наздоганяючих" економіках. Зауважимо, що сьогодні рівень ВВП є
нижчим від рівня 1990 р. Так, станом на 2010 р., індекс фізичного обсягу ВВП
дорівнював тільки 65,8% до 1990 р.²¹ А це є свідченням того, що країна потребує
докорінної модернізації або, за Г. В. Ф. Гегелем, "перерви поступовості"²², не упо-
вільнюючи темпів руху. При цьому завдання модернізації полягатимуть не стільки
у надолуженні втрат пострадянського періоду кількісного характеру, скільки у ство-
ренні економічної моделі, орієнтованої, перш за все, на високі якісні (а саме в
рамках нової якості – і кількісні) результати у конкуренції на світовому ринку.

Складові економічної моделі України в аспектах соціально-економічних викликів ХХІ ст.

Глобалізація процесів економічного реформування потребує вдосконалення
існуючих і розробки нових механізмів функціонування національних економік у
напрямі синхронізації відповідей на виклики і загрози ХХІ ст. При цьому має бути
враховано, що на сучасному етапі докорінно змінюється міжнародна економічна
система. Крім безпрецедентного зростання економіки у світових масштабах відбу-
вається істотне збільшення світового населення, фінансового благополуччя, а та-
кож перехід на європейські стандарти якості життя. За прогнозами Світового банку,
внаслідок цих тенденцій до 2030 р. потреба в продуктах харчування зросте на 50%,
а проблеми доступу до джерел води стануть критичними, особливо для сільсько-
господарських цілей²³. Усе це загострює дефіцит важливих стратегічних ресурсів,
стимулює попит на енергію, продовольство, воду та вуглеводневу сировину з ураху-
ванням можливої диверсифікації джерел їх отримання. До економічних лідерів
належать нові держави, що створюють системи як біполярного, так і багатопо-
лярного типів. В економіках з ринками, що формуються, до яких можна віднести
й Україну, мета реформ – скоротити відставання від розвинутих країн в економіч-

²¹ Див.: Валовий внутрішній продукт (1990–2010 pp.) (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

²² Див.: Гегель Г. В. Ф. Наука логіки. В 3-х т. (Пер. с нем.). Т. 1. М., 1970, с. 466.

²³ Див.: Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир. Доклад НРС
США (http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/145433/Mir_posle_krizisa_Global%27nye_tendencii_-_2025_menyayushchiisya_mir_Doklad_NRS_SShA.html).

ному та соціальному аспектах. Більшість країн, у тому числі й розвинуті, орієнтуються на вирішення проблем боргу і бюджетного дефіциту, структурні трансформації та податкові новації. Вони повинні сформувати імпульс зростання продуктивності праці та створення робочих місць, щоб усунути наслідки кризи 2008 р. і забезпечити подальший прогрес.

Світове співтовариство шукає напрями зміцнення фундаменту повоєнної світової економічної системи, заснованої Бреттон-Вудською угодою. Безперечно, вона і у майбутньому повинна забезпечувати виконання завдань, пов'язаних з регулюванням міжнародних платежів, коригуванням обмінних курсів, усуненням бар'єрів для торгівлі та сприянням руху, особливо довгостроковому, капіталу. Водночас її трансформація повинна орієнтуватися на розширення ринків, партнерство у забезпеченні доступності інформації, гальмування корупції та прискорення демократичного розвитку. На особливу увагу заслуговують створення механізмів наддержавного управління та їх міжнародна ратифікація.

На жаль, Україна не виступає ініціатором у вирішенні проблем удосконалення Бреттон-Вудської системи та зміни існуючої практики. Проте це не означає, що національні реформатори повинні займати пасивну позицію. Враховуючи роль країни у світоцивілізаційних процесах, необхідно, з одного боку, відстежувати існуючі тенденції, а з іншого – вже сьогодні закладати такі механізми функціонування економіки, які відповідатимуть майбутній архітектоніці міжнародної економіки. Це стосується, насамперед, її монетарних і фінансових складових. У цьому контексті корисним може бути приклад країн ЄС, які ще не увійшли до зони євро, але добровільно взяли на себе антикризові зобов'язання країн – членів зони євро щодо бюджетної стабільності.

Сучасні реалії – це напрям, на який мають орієнтуватися всі реформи, які започатковуються на національному та наддержавному рівнях. Як показало обговорення цієї проблеми ²⁴, становлення нового економічного порядку має враховувати такі виклики сучасності:

- формування багатополярного світу;
- розосередження влади між новими учасниками та врахування їх правил гри;
- послаблення західних альянсів, підвищення привабливості китайської моделі;
- перенесення багатства та економічного впливу із Заходу на Схід;
- зростання стимулів до геополітичної стабільності та посилення позицій країн з керованою демократією;
- послаблення лідерства США на фоні лібералізації;
- посилення тенденцій відходу від використання нафти і газу;
- поліпшення умов зберігання енергії, біопалива та збагачення вугілля, перехід на нові енергоносії;
- загострення проблеми ресурсів, особливо водних;
- прогнозоване зниження безробіття серед молоді та його зростання серед старших поколінь;
- орієнтація тероризму на масові вбивства з використанням хімічної та біологічної зброї;
- інтеграція мусульманських громад в Європу;

²⁴ Див.: Юрій С. І., Савельєв Є. В., Козюк В. В. та ін. Реформи у глобальній економіці та Україна (Аналітична записка за матеріалами шістнадцятої підсумкової міжнародної конференції, м. Гувес, Крит (Греція), 23–30 вересня 2011 р.). “Вісник Тернопільського національного економічного університету” № 4, 2011, с. 173–191.

- посилення влади недержавних суб'єктів – бізнесу, релігійних організацій і кримінальних структур;
- розгортання стратегічного суперництва навколо торгівлі, інвестицій, технологій і поглинань;
- домінування двох моделей розвитку: ліберальної та державного капіталізму;
- переважання Європи, США і Японії за рівнем доходів на душу населення;
- поступова втрата доларом статусу основної світової валюти.

Світові “тектонічні зрушення” та інвестиційні процеси України

Серед тенденцій у міжнародному русі капіталу, які повинні враховувати уряди та міжнародні організації, варто виділити наростання загрози цивілізаційної кризи у сфері глобального інвестиційного дисбалансу. Це пов'язано з тим, що валові національні заощадження 142 економік з ринками, що формуються, зростають вже протягом 10 років і перевищують обсяги інвестицій. Підсумками такої тенденції є збільшення поточних рахунків цих економік і перерозподіл розвинутими країнами на свою користь їх нагромаджень. Зрештою, потоки капіталу повертаються у природне русло, що спричиняє падіння добробуту населення “золотого мільярда”.

Сьогодні наростання загрози цивілізаційної кризи зумовлене глобальним політичним дисбалансом. Цей процес проявляється в різних формах, таких як непропорційність представництва економік з ринками, що формуються, у наддержавних організаціях, відсутність або недостатність їх співпраці з розвинутими країнами, внутрішньополітичні загострення.

До української економіки, для якої характерні різкий перехід до ринкової моделі та затяжна хвиля орієнтації на одностороннє посилення позицій олігархів в економічному розвитку, не можна застосувати китайську модель. Країна приречена шукати рішення в рамках ринкового капіталізму з урахуванням недосконалостей його сучасної форми. Не випадково навіть така проринкова газета, як “Financial Times”, у 2012 р. розпочала цикл статей під загальною назвою “Капіталізм у стані кризи”, хоча її автори схиляються переважно до того, що спроби реформувати його здійснюватимуться на шкоду стимулюванню попиту. На думку колишнього міністра фінансів США Л. Саммерса, ринковий капіталізм, як і раніше, є успішним у природних для нього сферах, а радикальні реформи потрібні тільки “в найменш капіталістичних” сферах економіки – охороні здоров'я, освіті та соціальному забезпеченні ²⁵.

Проте в останні десятиріччя активно обговорюються ідеї “нової економіки”, яка має різні інтерпретації. Спочатку популярним був термін “нова економіка”, потім “економіка знань”, “розумна економіка”, “інформаційна економіка”, які відображали успіхи високотехнологічних компаній, пов'язані з комерціалізацією Інтернету та бумом на ринках акцій і деривативів. Переосмислення тенденцій розвитку, що визріли після криз 2000 і 2008 рр., дало підстави задекларувати появу “наднової”, або “красивої”, економіки, яка поєднана з процесами віртуалізації та характеризується заміщенням реальності її симуляцією, тобто образом реальності. “Економіка (як і суспільство в цілому), – зазначає Д. Іванов, – стає своєрідною віртуальною реальністю, коли люди оперують образами – віртуальними об'єктами – там, де інституціональні норми припускають створення реальних речей і виконання реальних дій” ²⁶.

²⁵ Див.: Summers L. Current woes call for smart reinvention not destruction. “Financial Times” January 8, 2012.

²⁶ Див.: Иванов Д. Гламурный капитализм: логика “сверхновой” экономики. “Вопросы экономики” № 7, 2011, с. 44.

Віртуалізацію інститутів капіталізму, початок якої припадає на останнє десятиріччя ХХ ст., можна трактувати як реально значимий процес, за якого зображувані особливі (унікальні) якості товару або фірми цінуються споживачами та інвесторами вище за фактичні. Відповідно, завдяки таким особливостям виникає віртуальна вартість, яка перевищує реальні активи і спричиняє коливання, яких раніше практично не було. Так, у 2011 р. зростання найдорожчого бренда “Apple” в авторитетному рейтингу “BrandZ” становило 84% порівняно з 2009 р., а вартість — 153,3 млрд. дол. З 2006 р., коли фірма вперше була включена до рейтингу, вартість її торгової марки зросла на 859% завдяки освоєнню виробництва iPhone 4, iMac і особливо — планшетів iPad²⁷.

Віртуалізація грошей, яка стала однією з причин кризи 2008 р., відбувається через експансію кредитування, що формує віртуальну платоспроможність. При цьому, як зазначає Д. Іванов, “надвиробництво віртуальності, яке проявилось в кризах 2000 і 2008 рр., свідчить про те, що логіка віртуалізації себе вичерпала. І на зміну їй прийшла інша логіка. Конкуренція образів тепер є настільки інтенсивною, що у боротьбі за найдефіцитніший ресурс — увагу цільових аудиторій — раціональною стратегією тепер виявляється створення максимально яскравих і максимально простих образів. Товар має бути агресивно красивим, щоб бути актуальним. Капіталізація актуальності стає можливою, коли у створенні вартості відбувається зрушення від брендів до трендів. Це логіка *гламура*”²⁸.

Отже, “гламур” (від англ. *glamour* — чарівність) — це якість, що додалася до “нової економіки”, сформувавши новий елемент сучасної економіки — “наднову”, або “гламурну”, економіку. Вона посилює тенденцію до виокремлення з третинного сектору в окремий інформаційний бізнес і надає галузям первинного, вторинного і третинного секторів економіки гламурності, іміджемісткості, розкоші, екзотики та інших привабливих рис, які впливають на самозростання споживної вартості. Д. Іванов пропонує таку формулу: гламур = “велика п’ятірка” + “гаряча десятка”. До “великої п’ятірки” віднесено розкіш, екзотику, еротику, рожеве (яскраве радикальне рішення) та блондинисте (зовнішність, що управляє свідомістю). “Гаряча десятка” — це форма існування гламуру на основі вибудовування певного світопорядку: 100 найдорожчих брендів, 500 найуспішніших компаній, 1000 видатних людей, 100 найбагатших громадян країни, 10 найбільших нафтових компаній, 32 найкращих міста для бізнесу тощо.

“Наднову економіку” утверджує розвиток таких напрямів, як індустрія розкоші, гостинності, моди, краси, сексу. Вони часто “вживлюються” в існуючі галузі. Так, продуктам харчування додають екзотики шляхом використання виключно екологічно чистих продуктів, подання їх вишкolenим персоналом, у стильному посуді, з екзотичними добавками і т. п. Існує інший підхід: спеціальна версія популярної моделі наручних годинників “Executive Dual Time” відомого часового бренду “Ulysse Nardin” отримала ім’я легендарного гравця у крикет Ювராжа Синха, який є представником компанії в Індії. Зворотний бік бренду прикрашений автографом видатного спортсмена, а сам годинник вироблено в обмеженій кількості — 62 од. При цьому частина коштів від їх продажу перераховується до благодійного фонду Ювராжа Синха.

²⁷ Див.: Черникова Н. Как digital влияет на рейтинг мировых брендов? Из отчета 100 самых дорогих брендов по версии Millward Brown (<http://www.cossa.ru/articles/234/2539>).

²⁸ Див.: Иванов Д. Знач. праця, с. 47.

Може скластися враження, що орієнтація структурної політики України на “нову” та “наднову” економіку для країн з ринковою економікою, що формується, належить до сфери економічного романтизму. Проте це не так. Вона може і повинна бути привабливою для України з огляду на високий креативний і культурний людський потенціал, виключну пристрасність громадян до витонченості та винахідливості в наданні товарам і послугам таких якостей. До того ж багато сегментів цієї економіки не вимагають великих капітальних вкладень, особливо в імплантацію гламурних субстанцій у товар і послуги відомих брендів, у створення “тематичних” ресторанів, клубів, готелів, спа-салонів, клінік пластичної хірургії із сервісними пропозиціями для туристів.

Варто очікувати, що саме “наднова економіка” зможе досягти високого рівня привабливості для національних та іноземних інвесторів, а її продукція і послуги матимуть великий попит як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Одночасно знадобиться розробка механізму її регулювання з тим, щоб, з одного боку, створити достатній простір для впливу “наднової економіки” на якість життя людей, а з іншого — не допустити її суперечності з нормами суспільної етики та моралі. Нарешті, включення в розвиток суспільства “наднової економіки” не скасовує конструктивних ідей, які увійшли в економічну науку останніх двох десятиріч з концепціями “економіки знань”, “нової”, “інформаційної” та “розумної” економік. Усі вони поступово виростуть у систему майбутньої “нової світової економіки”.

*Стаття надійшла до редакції 28 березня 2012 р.
і була оновлена 24 липня 2012 р.*
